

serbest dolaşıma ilişkin kararlarının iyi işletilmesine, geliştirilmesine bağlıdır.

BİBLİYOGRAFYA

1. AT Adalet Divanı'nın Sevince Davası ile ilgili 20.9. 1990 tarih ve RsC- 192- 89 sayılı Kararı: Çeviren : Sevgi Gençay İNECİ, Marmara Araştırmaları Dergisi, Marmara Üniversitesi AT Enstitüsü, Yayın No: 1- 2/1991, İstanbul 1991, ss. 409- 417.

2- Der Spiegel, 28.12. 1992/1.3.1993

3- Erlass des Präsidenten der Bundesanstalt für Arbeit vom 5.3. 1993- Ia 6-5751 (1) A/5752. 1/5750. 1/5420/5460.

4- Erlass des Bundesministers für Innern vom 10.2. 1992- A2- 125 731- 2/1

5- Hagen LİCHTENBERG, Urteil des Europäischen Gerichtshofs in der Rechtssache Kuş- Bewertung und Perspektiven- Bremen 1993

6- Ruhi ÖZDOĞAN F. Almanya'daki Türk İşçilerinin Avrupa Topluluğu Hukuku İçindeki Konumu, Bonn 1993.

7- Tefrik SARAÇOĞLU, Anlaşmalar, İstanbul 1992.

8- Urteil des Europäischen Gerichtshofs vom 16.12. 1992 (RsC-237/91) im der Rechtssache Kazım Kuş.

MİLLİ MÜCADELE "de facto" İKTİDAR OLGUSUNUN

KANUN-U ESASİYE KARŞIN İÇ HUKUK YÖNÜNDEN HUKUKİLİĞE DÖNÜŞÜMÜ

Dr. Emin MEMİŞ (*)

I- Giriş

Mondros Mütarekesi hükümleri, Osmanlı Devletinin egemenliğine fiilî olarak son vermiştir (1). Başkentini işgal edilmesi, Mebusan Meclisinin dağıtılması olayları, Kanun-u Esasi düzenini işlemez duruma getirir. Öte yandan Anadolu Millî Mücadelesinin "de facto" iktidarının yeni bir seçim girişiminde bulunması, geleneksel düzen mevzuatının tanımadığı bir yetki kullanımı olarak izlenmektedir (2).

Anadolu Millî Mücadelesinin kimliği, "millî iradeyi hakim kılmak" özüne yöneliktir. Bu ilke Osmanlı Devletini yıkılış sürecine sokan devletlerin düşüncelerine kesin bir baraj teşkil etmektedir.

Anadolu Kongreleri, "milliyetçilik", "demokrasi espirisi" ve "Millî Meclisin içtima ve hükümet icraatının meclis murakabesine konulması, kararlarıyla Millî Mücadele örgütlenme olayına "parlamentarizm"i vaat ediyordu. Kongrelerin birer hukuki kuruluş olarak temsil mekanizmasını işletmesi, hukuk noktasından da bir "selâhiyet-i tamme"ye sahip olduklarını gösterir.

Anadolu Kongrelerinin kararlarından çıkan sonuçlar, "Mîsak-ı Millî" adındaki ünlü belgeye yansımış olarak Osmanlı Paramentosunda onaylanmıştır. Artık Kongreler dinamiğinin siyasal kurumu Heyet-i Temsiliye'nin gerektiğinde dayanabileceği bir hukuki işlem söz konusudur.

Kanun-u Esasi düzeninde gerçekleştirilen bu önemli belge, egemenlik konumunda "de facto" olarak Kanun-u Esasi'yi değiştirebilir nitelikli olduğu savunulabilir (3).

Unutmamak gerekir ki, Mondros Mütarekesi I. Dünya Savaşı'nın sonucu olarak doğarken Türklerin Kurtuluş Savaşı başlıyordu. Mütarekenin hükümleri açıkça Osmanlı egemenliğine fiilî olarak son veriyordu. Özellikle Kanun-u Esasinin 1. maddesinin ihlâl edildiği görülebilir. Kuram olarak bir devletin üç unsuru "arazi, ahali ve hakimiyet"ten birinin bulunmaması, devlet varlığının sona vermesini davet eder. Vurgulanmalı ki, ordunun terhis, dışa karşı egemenlikten feragat anla-

şını taşır. Başka söyleyişle devlet olma vasfından vazgeçme durumu doğmaktadır. Herşeyden önce devletlerarası ilişkiler eşitliğe dayanmaktadır. Oysa Galipler'e tanınan "işgal hakkı", özellikle "subjektif bir takdir hakkı"na bağlanmışsa, eşitsizlik doğmuş olacaktır.

Atatürk'ün haklı yorumuna göre, Osmanlı hükümeti mütarekeyi benimsemekle kendini kayıtsız-koşulsuz Anlaşma Devletlerine teslim etmiştir. Memleketi işgale rıza göstermiştir. Nitekim II. Dünya Savaşı'nda "kayıtsız- koşulsuz teslim formülü" aynen geçerli olacaktır.

Mondros Mütarekesi'nin sorgulanması, Osmanlı hükümetinin sona erdiğini kanıtlayabildiğine nazaran "hakimiyet" kavramı üzerinde birkaç söz daha söylemek gerekmektedir.

"Hakimiyet" demokratik anlamda millete ait bir unsurdur. "Kayıtsız koşulsuz" milletindir. Evet, "millî hakimiyet" millet varlığının temelini oluşturur. "Hakimiyet" yoksa devlet de yoktur. Yani devletin varlık koşuludur (4).

"Millî Hakimiyet" kuramı, bir ihtilâl tekniğine dayanmıştır. Çünkü gözlemler, Fransız devrimcilerinin amacının, e g e m e n l i k "tac"ını, kralın başından çıkarıp, "millet"in başına geçirmek olduğunu gösterebilir. Sorun istibdatın meşru olduğunu, somut temelden yoksun bulunduğunu kanıtlamaktır. Katıksız ihtilâlciler bir ilke olan "millî irade", ürettiği devrimden sonra "sloganlaşacak" ve "demokrasi ilkesinin amentüsü" (5) olma düzeyine yükselip Kara Avrupa'sında ulusal (millî) hareketlere öncülük edecektir. Ulusal irade kavramı, doğası gereği "temsili demokrasi" yoluyla yaşam bulabilmektedir. Öyleyse seçim kurumu zorunlu bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Seçim kurumu, zamanımızda hemen hemen bütün kültür sistemlerinde "meşruluğun resmi temeli"ni oluşturan demokratik ve eşitlikçi ideolojiye uygun düşmekte olduğu (6) vurgulanmaktadır. Çoğu sistemlerde bir görüntü olmakla birlikte, pek çok sistemlerde topluluğun otoritelerde kendi kendini görüp tanıdığını, bu tür görüşbirliği törenini simgeleyip otoriteyi meşrulaştırdığı gözlemlenebilir. Seçim mekanizmasının kuramsal açıdan genelleştirilmesi, onu çağdaş dönemde iktidara yönelmek için başvuru meşrulaştırma yöntemine dönüştür-

(*) M.Ü. Hukuk Fakültesi Öğ. Gör.

mektedir. Çağımızda başvuru referandum ve güdümlü seçimler, örnek olarak alınabilir (7).

II. Siyasî İktidarın Meşruluğu Sorunu

Siyasî iktidarın iki unsuru içerdiğini biliyoruz: 1- Başkaları için emir verme pozisyonu, 2- Emirleri uygulama araçlarına sahip olmak. Demek ki, "yetki" ve "araç" kavramı sözkonusudur.

Çoğu kez izlendiğinde "de facto" iktidarlara, gerçek iktidar olarak görülebilmektedir. Yasal olmayabilirler. Şu var ki, kurallar koyup uygulamaya yönelirler. Ve meşruluk kazanma mücadelesine devam ederler. Gerçi pozitivist öğretide "kanunilik" ve "meşruluk" aynı şeydir görüşü savunulmuşsa da (8) siyasal yaşamın bize verdiği örnekler, bu iki kavramın aynı olmadığını ve "kanuniliğin" her zaman bir toplumda "meşruluk" temelini sağlamak için yeterli olmadığını kanıtlayabilir (9).

Siyasî iktidarın meşruluğu sorunu, ilk bakışta hukuki bir sorun olarak gözlenebilir. Ancak incelemeler, meşruluk sorununun hukuk alanını aştığını yansıtmaktadır (10). Başlangıçta hukukun meşru olan bir iktidar, zamanla bu meşruluğunu yitirebilir. Bunun aksini de gözlemek olasıdır. Meşruluğun objektif ölçünün bulunması bir yana (11), Osmanlı Devletinin Mondros Mütarekesi'nden başlayarak çeşitli uygulamalarıyla hem meşruluğunu, hem de kanuniliğini yitirmeye başladığı örneklenir. Büyük Nutuk'ta bunun kanıtları vardır.

Anadolu Millî Kurtuluş Hareketi böylesine bir ortamda, alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Ve bütün savunmasını Merkezî İktidarın "millî irade"ye dayanmadığını, yani meşru olmadığını, Kanun-u Esasî'ye aykırı davrandığını (12) savunmuştur.

"Bu devlet nasıl kurtarılabilir?" büyük sorusuna, Anadolu'nun kurtuluşu sahne olabileceği tezi yanıtı, Anadolu Kongreleri gelişim süreciyle doğrulanmış bulunmaktadır.

III. Politik Savaş ve Meşruluğun Kuramsal Temelini İşletmek

Ulusların kendi kaderlerini tayin etme ilkesi ve mütareke koşullarının uygulanmadığını gören Meşrutiyet aydınlarının, yöneticilerinin, o koca, devleti kurtarma kaygularının yön değiştirmesi gerektiği kanısını paylaşanlar; yetmişiki dilden konuşan "tabaai devlete" MİLLET demenin, eski zihniyete "redengot" (eski yönetime yeni şekli değil), eski kavramlara Avrupa'nın son devrim Yüzyılındaki yeni sözcüklerini giydirip bir uçtan bir uca varan "memalik-i mahrusaî" sahneye VATAN adının konması ruhlarında yeni bir ateş uyandırdı ama fikirlerde hiçbir şey değişmeyerek, bu yanlış tasvir yapılan "mefhum" uğruna, altı milyon Türk'ün kurban edilmesi olayları, sonunda İzmir'in işgaliyle düğümlenirken, öz vatanın işgali şokunun yarattığı irkilme ile uyanıp yepyeni boyutları içerecek bir kararın eşliğinde olduklarını kavradılar. Osmanlı Devletinin Saltanat kısmını teşkil eden topraklar gittikten sonra anlaşıldı ki, Edirne'den Van'a, Adana'ya kadar olan topraklar -Türk Vatanı- bir bütündür, parçalanamaz (13).

Türk Devrimini üreten ulusal mücadelenin, sınıfsal bir devrim modelinden hareket ettiğini söylemek olanaksızdır (14). Kurtuluş mücadelesi, toplumun bütün kesimleriyle sağlanan bir ittifakla verilecektir. "Mütareke" yaklaşımı, bu ittifakı sıklaştıracaktır. Başlangıçta mücadeleye ilgi göstermeyen eşraf (15) ve halk kesimleri (16), düşman işgalleri ve zulmü karşısında Kuvay-ı Millîye (17) saflarına katılacaktır. Çeşitli

katmanlarla sağlanan bu ittifak Merkezî Yönetimin bir eksiğini tamamlamaktadır. Çünkü tarihinde İmparatorluk, Saray - merkezî otoriteyi simgeler - ile pramidin aşşağılarında yer alan, yerel güçleri temsil eden "eşraf- ayan" arasındaki sürtüşmeyle de izlenmektedir. Savaşın bir "Halk Cephesi" oluşturarak topyekün bir şekilde kazanılabileceği gerçeği doğrultusunda ittifak önerileri, ciddi bir biçimde anılan yerel güçlere yöneltilmektedir.

Milliyetçilik ancak açık bir emperyalist sömürünün yaygınlaştığı durumlarda işleve sahip olur. Millî Mücadelenin birleştirici ideolojisi "tam bağımsızlık" ve anti - emperyalizm esasına dayanır. Son bir söylemle, Anadolu Millî Mücadelesi, "ideolojik istiklâl" karakterini simgeler (18).

Her ne kadar "Batılılık" geçmişte kurtarıcı olarak karşılanmışsa da Tanzimattan beri tam bağımsızlıkla desteklenmediği için başarısız kalacaktır. Millî Mücadelenin bir numaralı aygıtı İlk Meclisin Anayasa ilkelerini içeren Atatürk'ün Halkçılık Programını, "Batılılık" yaklaşımı altında değil, "Tam Bağımsızlık" yaklaşımı doğrultusunda lâik ve cumhuriyetçi bir tutumla uygulamaya koyduğu görülebilir (19).

Ordu Amasya Durağında devreye girdiğini açığa vurur. Çatışmalar başlar. Çatışmadan birleşmeye varmak için (20) savaşın biçimleri (21), politik savaş meydanı getirebilecek çatışmaların varlıkları belirli bir çerçeveye yansıtılır. İfadesini bulur. Onu doğuran faktörler, bu çerçevenin, bu ifade şeklini üslubunu da etkiler. Burada kültürel unsurların ön plana çıktığı görülür. Çatışmalar önce (Batı Demokrasisi, diktatörlük, geleneksel monarşi...) politik rejim diye isimlendirilen bazı teknik çerçeveler içinde gelişmektedir. Teknik çerçeveler içinde savaş teşkilleri, bir çeşit politik ordular karşı karşıya gelirler. Bunlar partiler ve baskı gruplarıdır.

Anadolu'da partilerin geçmişte bıraktığı kötü izlenimler yüzünden, politik alanı Cemiyetler doldurmuştur.

Zafere ulaşmak için değinilen teşkilleri, kolektif kadrolama, para, sayı, propaganda... araçlarının kullanılmasına yönelirler. Savaşlar, stratejilere uygun olarak gelişirler. "Kamufaj"ında rol oynadığı açıktır. Politik rejimler stratejiler, savaşın araçları, partiler, baskı gurupları, politikanın (savaşın) biçimlerini kapsarlar (22).

Bu açıklamalar ışığında, Anadolu Millî Mücadelesinin çerçevesi, Amasya'da hazırlanır. Anahtar politika üretilir. Ulusçu bir diktatörlük şeklinde tepede başlayan (23) bu hareket, giderek siyasal karşılığını KONGRE dinamiği ile somutlaştırır. Ama hareket "de facto"dur.

Kuşkusuz Osmanlı yapısında da iktidar mücadelesi olagelmıştır. Ne var ki, II. Meşrutiyet denemesi (İttihat ve Terakki aşaması örneklenir) olumsuz sonuçlar ürettiğinden, belirtildiği üzere Millî Kurtuluş Hareketi örgütlenmeye Cemiyetler ile başlar. Karşı propagandalara karşılık, "participiçe" sapılmayacağı sık sık yenilenir. Hatta Kongreler süreci kararlarına "fırkacılık" yapılmayacağı vaadi tekrarlanır.

Anadolu Millî Mücadelesi hazırlık sürecinde (Kongre safhası) halk - ordu ilişkisi sağlanır ve tek bir örgütte (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) birleşilir. Halk Cephesini simgeleyen bu örgütün ve diğer Kongre girişimlerinin yasal olduğu (24), mevcut yasalara göre yürütme yapılacağı, millet adına hareket edilerek, ulusal kurtuluş amacının gerçekleştirilmesine kadar geçici yürütme yapılabileceği tekrarlanmıştır.

tır. Bu cümleden olarak Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi kurumunun ilk Kemalist Yürütme Organı işlevleriyle göreve talip olduğu anlaşılmaktadır. Heyet-i Temsiliye'nin Sivas Millî Kongresinin ardından, otoritesinin gücünü "sınama" ve "saptama" davranışında bulunduğu izlenmektedir. Arkasına Kongreyi ve orduyu alan Heyet-i Temsiliye, Anadolu'yu İstanbul'dan koparır (25). Damat Ferit hükümeti gayri-meşru ilan olunur (26). Ve Damat Ferit hükümeti düşer.

Merkezî hükümete yapılan sert eleştirilerden birisi Kanun-u Esasi'nin uygulanmadığı savı idi (27). Gerçekten de Heyet-i Temsiliye'nin gerek geçici iktidar denemesinde, gerek diğer zamanlarda, geçmişin mirası doğrultusunda zaman ve zemine uygun olarak bir ihtilâl organı düzeyine çıktığı görülebilir. Çünkü sloganı "millî egemenlik"tir. Bu ilkenin ihtilâlcî karakteri özümlediğine değinildi. Ancak geleneksel düzenin kültür değerleri, toplumsal yapı karmaşıklığı yüzünden, politikaya -savaşa- atılanlar, "kamufraj" aracına baş vurmak zorunda kalarak (28) olanak ölçüsünde yasal davranmaya titizlikle uydularını anlaşılmaktadır. Geçmişin izlerinin bir kalemde silinip atılmayacağına kuramsal güçlüğü savunulabilir. Hareketin hukuku adım adım üretilmiştir. Onun için Kemalist Yürütme Organı Heyet-i Temsiliye'nin şekle uygunluğu yanında özde Kanun-u Esasi ile çatıştığı gözlenebilir. Bunun böyle olduğunu Kuva-yı Milliye örgütünün siyasal yaklaşımında izleyebiliriz. Millî kuvvetleri yapan, millî iradeyi esas kılmak (29). Bu esası gerçekleştirmek, geçmişin mirasını doğru menziline ulaştırmaaktır.

İstanbul'un işgali, Meclis-i Mebusanın kapatılması, iç ve dış baskılarla, anayasal geleneksel düzen yok edilecektir. Çünkü adlî bağımsızlık dumura uğrattılacaktır. Bir devlette adlî bağımsızlığın yokluğu, egemenliğin yitirilmesini deyimler. Bu açıdan meşru Heyet-i Temsiliye organı "zulma karşı direniş" ilkesini, ulusal egemenlik tezine dayanarak başlatabilme haklılığına ulaşmış olduğu savunulabilir. En azından kuramsal olarak dünyada her ulusun sorumluluğuna ortak olacağı (icraatından ötürü) bir keyfiyet sözkonusudur. Başka bir anlatımla her ulus, icraatına tahammül ettiği hükümetinin sorumluluğuna ortak (30).

Meclis-i Mebusanın kapatılmasıyla, Atatürk'ün meclisi Anadolu'da açma düşüncesi (31) doğrulanmış olmaktadır. Zaten başka çare de kalmamıştır. Yapılacak tek iş, meşruluğun kuramsal temelini içeren "temsil" ilkesini işletmeye devam etmektir.

Amasya'da ortaya atılan "millî heyet" anayasal tezi, uygulamaya tam olarak sokulmalıdır.

Osmanlı Devletini fiilî ipotek altına sokan Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'un işgali olayı, "inhilâl eden Teşkilât-ı Esasiye'mizin bıraktığı boşluğu derhal doldurmak" (32) zorunluğu doğunca, "idare-i muvakkate" (Kemalist Yürütme organı Heyet-i Temsiliye) Kongreler dinamiğiyle kararlaştırılan "millî heyet" (İlk Meclis) kurumunu gerçekleştirmek üzere "intihabat tebliği"ni (33) yapar.

Bu Meclis "meclis-i mtüessisan" (34) şeklinde olmalıdır. Egemenliği kullanabilecek biricik bir organ olmalıdır.

Seçimin en belirli özelliği, eski mevzuata uymakla beraber, "idare-i muvakkate"nin güdümü ve seçime yeni unsurların katılması emridir. Kuva-yı Milliye'nin asıl kuvvet kaynağı olan

Kolordular, devreyi tamamlamada aktif görevler yüklenmiştir. Belediyeler Seçimde önemli bir unsurdur. Müdafai Hukuk Cemiyetleri, Seçimin siyasal cephesini yansıtmaktadır (35).

Nihayet Türk Tarihinin en büyük olayı olan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu gerçekleşir. Bu önemli noktaya ulaşabilmenin safhaları birkez daha hatırlanmalı:

1. Erzurum Millî Kongresi
2. Sivas Millî Kongresi
3. İstanbul Hükümetinin (Damat Ferit Hükümeti) düşürülmesi
4. Meclis-i Mebusanın seçimi ve toplanmasının sağlanması
5. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Seçimi ve açılması.

Türk Ulusal Tarihinin en canlı doğum sahneleri olan bu siyasal gelişim, bir siyasal iktidar (36) arayışından başka bir şey değildir.

IV- Kanun-u Esasiye Karşın, İç Hukuk Bakımından Yeni Bir Devletin Kuruluşunun İlk İşaretleri.

İncelemeler, belirtilen son safha üzerinde yetersiz kalmakla birlikte, genel olarak iki görüşün bulunduğu gösterilebilir:

a) Anadolu'un "de facto" iktidarı sona ermiştir. Çünkü yerine Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi hukuki iktidarı doğmuştur.

b) Anadolu'nun gerçekleştirdiği bu çok önemli, birinci sınıf devlet organına rağmen "de facto" iktidar olgusu devam etmektedir.

Derinliğine incelemeler, İç Hukuk yönünden birinci görüşün (37) geçerliliğini gösterebilir. Bir kez, Ankara'da İlk Meclis'in toplanabilmesi İç Hukuk bakımından (38) yeni bir devletin kuruluşunun ilk önemli işareti sayılabilir. Çünkü bu Meclisin açılmasıyla Anadolu'da yeni bir siyasal iktidar (39) olayı vücut bulmuştur.

Meclis açılır açılmaz derhal hükümet kurma çalışmalarına girişir. Çalışmaların ürünü olan 24 Nisan 1920 tarihli Heyet-i Umumiye Kararı (40), Hiyanet-i Vatanîye Kanunu, BMM İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun, Nisab-ı Müzakere Kanunu... Anadolu Millî Mücadelesinin devlet olma iradesini yansıtmaktadır. İlk Meclisin olağanüstü yetkileri kullanmak üzere toplanması (ki, bu kavramın içine kuruculuk karakterinin gireceği doğaldır) egemenliğin modern karşılığını simgelemektedir (41). Meclisin açıldığı ilk günlerde siyasal iktidarın hangi organlar eliyle, nasıl ve hangi sınırlar içinde kullanılacağı alınan kararlarla ve anayasal boyutları kapsayan 24 Nisan tarihli "hükümet teşkili tavrı" (ki, bunun geçici bir ön Anayasa özelliklerini taşıdığı vurgulanabilir) hemen dikkatlerimizi toplamaktadır. Daha da önemlisi İcra Vekilleri Kanununun devletin yüksek organlarını içerdiği düşünülecek olursa, İç hukuk bakımından artık Ankara'da bir devletin varlığı gözlemlenmektedir. Bu devletin ana dinamiği Büyük Millet Meclisi kurumu, kurumlaştırmayı sürdürmekte olup herşeye "vaziyet"dir(42).

"Mütarekename" ile fiilen sona eren Osmanlı Devleti (43) başkentinin 16 Mart 1920'de resmen işgaliyle (19 Mart 1920 tarihli Seçim bildirisinde vurgulandığı gibi) yasama, yürütme ve yargıdan oluşan millî devlet güçleri bozulmuştur. Bu durum karşısında Mebusan Meclisi görevini yürütümeceğini hükümete bildirerek dağılmıştır.

Devlet merkezinin güvenliğini, devletin bağımsızlığını kurtarılması yönündeki önlemlerin alınması için "selâhiyet-i fevkalâdeye haiz" bir Meclisin Anadolu'da toplanması amacıyla seçim yapılacaktır. Bu aşamada hiç kuşkusuz Millî Mücadelenin hukuki ve siyasî anlam hedefleri yönünden en dikkati çeken nokta Büyük Millet Meclisinin kurulması kararıydı. Bu Meclisin doğan boşluğu doldurmak için Ankara'da toplanmasından sonra tutum ve davranışlarına bakarak yeni bir devletin temelini atıldığını söyleyebiliriz (44).

V- Millî Mücadelenin Bir İç Politika Olayı ve Anayasa Hareketi olarak Kongreler Safhasıyla Büyük Millet Meclisi Safhasından oluşması.

Anadolu Millî Mücadelesi, bir iç politika olayı ve bir Anayasa hareketi olarak iki safhada tamamlanmıştır.

1. Kongreler safhası.

2. Birinci Büyük Millet Meclisi safhası.

İkinci safhada Meclisin Ankara'da toplanmasıyla, Türk Anayasa Tarihinde egemenliğin kaynağı ve kullanılışı yönünden son derece önemli bir değişikliğin yaşandığı izlenecektir. Bir kez, "selâhiyet-i fevkalâdeye haiz" bir Meclis düşüncesi ilk olarak uygulamaya konmaktadır (45).

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında izlenen gelişim, hukuk açısından az-çok Batı'daki gelişme kalıplarına uygun olup Pağışahın yetkilerinden bir kısmı, yasama yetkisi olarak parlamentoya geçirilmiştir. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi ise bütün yetkileri kapsayan bir organ olarak doğacaktır (46).

Yukarıda değinilen "de facto iktidar olgusu"nun devam ettiği görüşüne (47) göre İlk Meclisin Ankara'da toplanıp "fiilî bir millî hükümet" kurduğu söylenmiştir. Oysa Büyük Millet Meclisinin kurucu iktidar işlevlerini yapmaya devam ettiği kolayca gözlenebilir. İstanbul'un işgali Kanun-u Esasi düzenini, dolayısıyla Merkezi Yönetim fiilî egemenliğine (48) son verirken doğan boşluğu doldurmak üzere her milletin böyle zamanlarda baş vurduğu bir yönleme (49) kurucu iktidar işlevleriyle bir hükümet teşkiline 24 Nisan 1920'de karar verildiğini bilmekteyiz. Meclisin olağanüstü yetkilerle milletin alinyazısına elkoyması, güçleri elinde toplaması ve kendi üstünde hiçbir gücün olmadığına karar vermesi (Meclis üstünlüğü), ulusal egemenliğe özdeşliği kanıtlar (50). Böyle bir keyfiyet hukukiliği simgeler. Çünkü siyasî bir iktidarın nitelikleri Ankara'da doğan Büyük Millet Meclisinden yansımakta ve gözlemlenebilmektedir (51).

Aksine İstanbul hükümetinin meşruluğunu, kanuniliğini yitirdiğini olaylara bakarak savunabilmek daha kolay görülmektedir.

Meclisin çıkardığı kararlarla (1,2,5 Nolu), Anadolu "idare-i muvakkatesi"nden görevi devraldığı anlaşılmaktadır (52). Bir iktidarın ihtiyaç duyduğu organlar hızla kurumlaştırılmaktadır. Daha önce yayımlanan bir genelgede (53), bundan böyle Büyük Millet Meclisinin tek makam olacağı vurgulanmış ve Anadolu'nun yönetimini üstleneceği açıklanmıştır. Anadolu'nun yeni Meclisi kurulduktan sora aldığı iki kararla (54) da İstanbul hükümetini tamamen dışlamakta, hukuki olmadığını vurgulamaktadır. Bunun anlamı açıktır. İktidar yaptırım gücüne sahiptir. Geniş bir alana hükmetmektedir. Örneğin Doğu ordusu savaş için Büyük Millet Meclisinden izin ister. İlk anda bu istek karşılanmayacaktır (55). Anadolu'nun finans kaynakları denetime alınmıştır. Denebilir ki, yeni bir devletin doğu-

mu için belirtilen birinci görüş için yapılan değerlendirmeler de hesaba katılırsa, Birinci Büyük Millet Meclisinin hukuki temeller üzerine oturtulduğu söylenebilir.

VI. Sonuç olarak...

Millî egemenlik kuralı, Amasya'da "milletin itimatına mazhar" kişilerden kurulacak bir "Millî Kongre" görüşünü yansıtan Amasya Tamimi'nden, Anadolu Kongrelerinde vurgulandığı gibi "iradeyi milliyeye istinad etmeyen hükümet-i merkeziyemiz" cümlesiyle, İlk Meclisin açılış konuşmasında "dahili ve harici istiklâl-i tam" olarak değerlendirilirken, bu Meclisin sadece İstanbul Hükümetine ve dışı karşı cephe alan tavrı yanında da iç devrimin en büyük enerjisi olduğu anlaşılmaktadır.

Millî Mücadele otorite, birlik ve eşitlik sorunsallarının çözümlenmesinde özellikle ilk iki ilkeyi birlikte aşar. Denebilir ki, Kongreler birlik ve otorite sağlamada önemli siyasal sonuçlar üretmiştir. Osmanlı yapısında artık başka otorite oluşmuştur. Kurumlar arası savaşın da içten içe başladığı görülecektir.

Bir toplumda toplumun benimsediği ve yasal saydığı bir otorite yoksa, toplumsal değişiklik sağlanamaz. Otorite varlığını Anasayaya dayatır. İşte Millî Mücadele sürecinde otorite o aşamada Sivas Millî Kongresince kavranır. Ortada Kanun-u Esasi olduğuna göre, bu düzenin verilerinden yararlanarak örüntülemek daha akılcı görülmektedir. "Kongreler" olayını üretme, "gizli güç- potansiyel meclisi" olarak bu olaya yaslanmak (56), otorite yolunda Kongre'ye dayanmak, en sağlıklı yöntem olarak belirmektedir. Başlatılan hareketin henüz bir partisi, siyasal kuruluşu yoktur. Fakat Sivas Millî Kongresi amacın toplulaştırılmasını sağlamıştır. Bunun anlamı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurumlaşmasının sağlanması demektir. Bu kurum, siyasî amaçlı, siyasal nitelikte yaygın örgüte sahip kılınacaktır. Bu yönüyle örgüt tüzüğü okunacak olursa Kanun-u Esasi'ye (md. 120) aykırılık görülebilir. Çünkü kurum tüzüğündeki bazı kavramlar (57) yeni bir konumlandırmaya doğru yol alındığını gösterebilir. "Anasırı Osmaniye" kavramından çok "millî" olmanın amaçlandığı izlenmektedir. Dikkat edilirse Kanun-u Esasi'de "millî" sözcüğü yoktur. Ama Kongre dinamiğinin işletilmesiyle üretilen kararlarda en belirgin nitelik "millî" sözcüğünde toplanmaktadır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gelecekte partiye dönüşür. Kuruluşun tüzüğü, yayımladığı tamimler ve kararlardan başka otoritesini sağlayacak yasal bir dayanağı yoktur. Asıl dayanak ulus temsilcilerinin verdiği yetkidir. Bu yetki doğrultusunda iki önemli karar izlenmektedir: 1- "İrade-i Millîye" gazetesinin çıkarılması (58), 2- 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa'yı "Garbi Anadolu Umumi Kuvayı Millîye Kumandanı" olarak atama (59).

"Müdafaa-i Hukuk" yaklaşımı (60), Millî Mücadelenin siyasî , çağdaş cephesini simgelerken, Kuvayı Milliye desteğinde Ankara'da Meclisin açılması sağlanmıştır. Bu Meclis birinci sınıf bir devlet organı olması nedeniyle ve diğer devlet kurumlarını hızla uygulamaya sokması ardından Anayasasını (1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu) yapmış- Anadolu iktidarının İç Hukuk yönünden hukukileşmesini sağlayan, ilk kez Meclis Hükümeti rejimini deneyen çok önemli bir işlevi başarıyla sonuçlandırabilen "BÜYÜK" ünvanını alan "meclis-i müessisan" idi.

Bir milletin siyasî olgunluğunun ifadesini simgeleyen Birinci Büyük Millet Meclisi, yaklaşımı ve davranışlarıyla Millî Mücadeleyi "de facto" durumundan sıyrıp "de iura" konuma sokmasıyla özellikle İç Hukuk bakımından yeni bir devleti, Kanun-u Esasiye rağmen kurabilmesi olayı siyaset bilimi için çok önemli, ilginç bir uygulama düzeyinde gözlemlenmektedir.

Siyaset ve hukuk verilerini kullanarak yeni bir devleti kurabilmenin en anlamlı uygulaması kuşkusuz Anadolu'da yaşanmıştır.

1- Mütareke hükümlerinin eleştirisi için bk.Yavuz ABADAN, *Türk İnkilâbı Tarihi Notları*, 1951,s. 30-35. Ayrıca bk. Sadri ETEM, "Niçin Cumhuriyetçiyiz?", *YEDİGÜN*, No: 33, s. 6.

2- İhtilâl başlar başlamaz ve (o vakte kadar) hükmünü geçirir geçirmez, Anayasasının kendisine engel olan hükümlerini fiili olarak ortadan kaldırmış, dolayısıyla yürürlükten çıkarmış olur. Türk Devrimi de daha başlangıcında kendisine engel olan hükümleri bertaraf etmiştir (ABADAN, s. 17- 18).b

3- Bk. Kanun-u Esasi /md. 1,3, 7.. ve Misak-ı milli /md. 1,5 Amasya Tamimil md. 1 vd.

4- Bk. 1961 Anayasası Gerekeşi.

5- Bk. Münci KAPANİ- "Millî İrade Efsanesi", *MİLLİYET*, 27 Şubat 1966

6- Bk. Maurice DUVERGER,Siyaset Sosyolojisi, (Ç. Şirin TEKELİ), İstanbul.

1975, s. 220- 221.

7- DUVERGER,s. 221. Ayrıca "otorite" kavramı için bk. s. 209- 214.

8- KAPANİ, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara, 1975,s. 55 ve "iktidar" kavramı için bk. s. 25-26.

9- KAPANİ,s. 55.

10- KAPANİ, s. 55.

11- KAPANİ, s. 56 vd.

12- Bk. SD, I- III, s. 3-4,6 (Erzurum Millî Kongresi Açış Nutkundan: "Herhalde mukadderata hakim bir idare-i millîyenin müdahaleden masun bir surette zuhuru ancak Anadolu'dan muntazırdır"), 11, 34, 37, 58- 59 vd.

13- Yahya Kemal'in "mütareke" sonrası, vatan, millet ve Türk Birliği konularındaki görüşleri için yazdığı baş makalelere bak. İSTİKLÂL SAVAŞI, *Milliyet* eki, 30 Ağustos, 13 Eylül 1919 Sayısı..

14- Bk. Emre KONGAR, *ATATÜRK ve Devrim Kuramları*, Ankara, 1981, s.71. Ayrıca bk. *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, (Çev. Hasan A. EDİZ), İstanbul, 1967, s. 92.

15- Bk. KONGAR, *İmparatorluktan Günümüze, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul, 1976, s. 43.

16- Metin HEPER, "Osmanlı Siyasal Hayatında Merkez-Kenar İlişkisi", *TOPLUM ve Bilim*, Sayı: 9-10, 1980, s. 3- 12.

16- KONGAR, *ATATÜRK*..., s. 460, 469- 470, 470- 471.

Doğu ERGİL, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara, 1981, s. 16- 19.

17- KONGAR, *ATATÜRK*...,s. 460 vd.

ERGİL, s. 16, 19.

18- T.Z.TUNAYA, *Devrim Hareketleri İçinde ATATÜRK ve ATATÜRKÇÜLÜK*, İstanbul, 1981, s. 228- 230.

19- ATATÜRK'ün Halkçılık Programı için bk. TBMM Zabıt Ceridesi, C. IV, s. 179 vd.

20- Bk. DUVERGER, *Politikaya Giriş*, (Çev. S. TİRYAKİ-OĞLU), s. 1978, s. 171 vd.

21- DUVERGER, *Politikaya Giriş*, s.97- 160.

22- DUVERGER, s. 97- 98, 130- 150.

23- Sina AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, 1976, s. 482.

24- Bk. NUTUK, III s. 1068- 1069 ("Meşru ve kanuni olan teşkilat ve teşebbüsâtı milliyemiz bazı bedhahan ve bilhassa Ferid Paşa kabinesi tarafından bolşeviklik veya ittihatçılık mahiyetinde.. bugün tekmil Anadolu'nun hükümeti ceditdeden beklediği... amali milliyenin tamamıyla haklı ve meşru olduğunu.... cihan efkârı umumiyesine ilân etmektedir").

25- Bk. Bekir Sıtkı BAYKAL, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara, 1974, s. 2(heyeti Temsiliyenin "kat" kararı).

26-Yabancı devlet temsilciliklerine gönderilen "muhtıra"nın metni için bk. İSTİKLÂL GAZETESİ, 13 Eylül 1919, NUTUK III, s. 1004- 1005.

27- Ahmet MUMCU, "ATATÜRK ve ANAYASA", *Atatürk 100 Yaşında Uluslararası Sempozyumu, MİLLİYET*, (Fasikül:3), s.31- 32.

28- DUVERGER, *Politikaya*..., s. 156- 159.

29- BAYKAL, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, AÜB, 1969, s. 24 (Beyanname md/2).

30- Nutuk III, s. 1004 (Ferit Paşaya verilmiş cevabi nota-da tasrih ediliyor).

31- NUTUK I, s. 241.

32- SD. I- III, s. 59

33- NUTUK I, s. 421- 422.

34- Bk. H. Veldet VELİDEDEOĞLU, *Devirden Devire*, I, Ankara, 1974, s. 72- 73. Ayrıca bk. F. Reşid UNAT, *ATATÜRK'ün Toplamak İsteddiği "Meclis-i Müessisan"*, *BELLE-TEN*, C. XXI, No: 83, (Temmuz 1957'den ayrı basım).

35- Koşulları değerlendirmek için bk.NUTUK III, s. 981- 982 (Vesika: 86), 19 Mart 1920 tarihli "İntihabat Tebliği" (NUTUK I, s. 421- 422) ile Eski Seçim mevzuatı. Ayrıca bk. Teyfik BIYIKOĞLU, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuki Statüsü ve İhtilâlcî Karakteri", Ankara, 1960, s. 648 (BELLE-TEN, C. XXIV, Sayı: 96, Ekim 1960'dan ayrı basım).

36- Bir siyasî iktidarın nitelikleri için bk. KAPANİ, *Politika*..., s. 27- 29.

37- Bk. ABADAN, "Die Entwicklung des Verfassung-srechts in der Türkei", *Jahrbuch des öffentlichen Rechts- NF/ 1960*, s. 362- 363; O. ALDIKAÇTI, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 1968, s. 103; ABADAN- SAVCI Bahri, *Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış*, Ankara, 1950,s. 53- 564, TUNAYA,Devrim Hareketleri.. s. 200- 210, 219- 242.

38- Uluslararası Hukuk bakımından BMM'nin "de facto" durumunun sona ermesi ve tanınması sorunları (yeni devletin tanınması) için bk. Erdoğan İÇEN, *Die Regierung der Grossen Nationalversammlung der Türkei und ihre völkerrechtliche Anerkennung*, Göttingen, 1960,s. 44- 49, 49- 73.

39- BMM'nin açılması, siyasî iktidarın "rıza" unsurunu tamamlar (Bk. ABADAN- SAVCI, s. 53- 54; KAPANİ, *Politika*..., s. 28- 29.

40- Bu karar, 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanununun özüdür

(TBMM Zabıt Ceridesi, C. I, s. 32- 37; VELİDEDEOĞLU, s. 14- 18.

41-KAPANİ, Politika Bilimine... ,s. 38- 40.

42- "Mecliste toplanan irade-i milliyeyi, bilfiil makadderatı vatana vazülyed tanımak umdei esasiyedir. TBMM'nin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir. TBMM teşrii ve icraî selâhiyetlere câmidir. Meclisten tefrik ve tevkil edilecek bir heyet umuru hükümeti rüyet eder. Meclis reisi bu heyetin de reisidir.

Padişah ve halife, cebir ve ikrahtan azade olduğu zaman, Meclisin tanzim edeceği esasatı kanuniye dairesinde vaziyetini ahzeder" (NUTUK I.,s. 438).

Görülüyor ki, sadece bu karar (Hükümet Teşkilî Önergesinin onaylanması kararından) dahi, TBMM'nin yeni bir devletin kuruluşunu simgeleyen bir kurum olduğunu kanutlayabilir. Meclis, Padişah- Halifenin üstündedir. Saltanat ve halifelik kurumu, bu Meclis tarafından çıkarılacak yasa ile yeni yerine alacaktır. İstanbul hükümeti tanınmamaktadır. Meclis kendi yürütmesinin nasıl olacağını yeni bir biçimde saptamıştır.

Yeni bir devlet düşüncesini, BMM'nin giriştiği yasama faaliyetleri gösterebilecek düzeydedir. Örneğin vurgulanan Hıyaneti Vataniye Kanunu, yeni devletin otoritesini kavramaktadır. Bu kurucu meclisin 6 Mayıs tarihli 2 Nolu Kararnamesi, İstanbul'a resmi haberleşmeyi kesmekte, gelen evrakları kabul eden veya hemen geriye göndermeyi vatan haini sayılmaktadır. Yine 24 Mayıs tarihli (No: 17) bir karar ise İstanbul hükümetini hukuka aykırı sayıp, yapabileceği her türlü terfi ve işlemleri yok olarak değerlendirmektedir. (Bk. DÜSTUR, C. I, 4, s. 7, 10). Kararların niteliği, devlete has olmayı yansıtmaktadır..

43-44- Bk. MUMCU, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi Ankara, 1974, s. 56; TBMM Zabıt Ceridesi, C.I, s.2 (İlk birleşim).

Yeni bir devletin İç Hukuk yönünden temellerinin atıldığı, hukukiliğinin gerçekleştirildiğine dair BMM'nin tutumlarına birkaç örnek daha vermede yarar vardır:

"Hukuku Esasiye Encümeni Mazbatası

16 Mart 1336 tarihi, İtilâf Devletleri'nin zaten İstanbul'da mevcut işgalin teşdidi ve bu defaki işgali bir maksadı mahsusu hainane ile ta harimi hilâfet ve devlete kadar teşmili itibarile Osmanlı tarihine ilâve edilmiş bir yevmi meşum ve felâket oldu. Devletin istiklâli payımal edilmiş, hükümetin çarhu idaresi ecnebilerin ellerine girmiş.. Zaten istiklâl ve mecdüyet ateşi ile.. kabaran millet, bu son darbei elime ile ta özcanından yaralanmış ve kendisini idama mahkum eden canilere karşı son ve kati savletini göstermek lüzum ve vücubunu duyumuştur.

... Büyük Millet Meclisi, düşman amal ve ihtirasatına alet olan şuursuz ve vatansız İstanbul hükümetini, milletin sahifei mevcudiyetinden tarhederek Ankara'da milletin.. ihtiyacatının teminine medar olmak üzere bizzat mukadderatı millete vaziyet eylemiştir...

Büyük Millet Meclisi, teşri ve icra kudretlerini haiz ve idarei devlete bizzat ve müstakilen vazülyedir..." (Bk. TBMM Zabıt Ceridesi, C. III, s. 280- 283)

"Yüksek bilgileri içindedir ki yüce Meclisiniz olağanüstü yetkiye sahip... milletvekillerinden oluşmuştur..." (TBMM Za-

bıt Ceridesi, C.I, s. 2- 3).

"Evvellâ Meclisi Mebusan cebren iskat edilmiştir. Şu halde kuvve-i teşriye mevcut değildir.

Saniyen, kuvve-i icraiye esaret-i siyasiye altına konulmuştur, çünkü her kim olursa olsun ecnebi kanununa tabaan muhakeme olunabileceği ilân olunmuş...

Salisen, Devlet... teşkilâtı esasiyesinde, kuvve-i adliye istiklâlinin ehemmiyeti müstağni-i izahıdır. Milletlerin hakkı kazası istiklâlinin birinci şartıdır..." (SD I-III, s. 58- 59).

45- Verilen savaşın adı "Millî Mücadeledir". Bağımsızlık savaşıdır. Savaş içteki Saltanatçı- Hilâfetçi, "ittihadi anarşıcı" kadrolara karşı da verilecektir. Millî bir devlet baka nasıl kurulabilirdi? Gelişmeler Meclise yansır.

46- Bk. Mümtaz SOYSAL- Fazıl SAĞLAM, "Türkiye'de Anayasalar", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, I, s.22.

47- Bk. Sıddık Sami ONAR, İdare Hukukunun Umumi Esasları, C. I., İstanbul, 1967, s. 158, C.II, s. 724 (ONAR, Ankara'da hakimiyete fiilen el konulduğunu, hükümdarın sıfatının fiilen alındığını yazmaktadır). Ayrıca OLAYLARLA TÜRK DIŞ POLİTİKASI (1919- 1973), Ankara, 1974, s. 14- 15 (Ankara'da "de facto" hükümet... demektir).

48- ONAR, s. 158(C.I), s. 724 (C. II).

49- Hükümet Teşkilî Önergesinden.

50- VELİDEDEOĞLU, s. 18; TBMM Zabıt Ceridesi, C. I, s. 37.

51- KAPANİ, Politika..., s. 27- 29.

52- İlhan ARSEL, Türk Anayasa Hukuku Umumi Esasları, s. 63.

53- NUTUK I, s. 432.

54- DÜSTUR, C I-4, s. 7 (2 Nolu Kararname), 10 (Karar No: 17)

55- Doğu Ordusu 1921 başlarına kadar kendi olanaklarıyla ayakta duracaktır. 30 Mayıs 4 Haziran 1920 günlerinde sınırlara saldıran Ermeniler'e karşı BMM'nden izin istenmiş, ancak Sovyetlerle yeni ilişki kurulduğu için izin verilmeyecektir. İşgaller başlayınca, Meclisin hiç yardım sağlayamadığı ordusuna "taarruz" emri verdiği bilinmektedir.

56- Suna KİLİ, ATATÜRK Devrimi, Bir ÇAĞDAŞLAŞMA Modeli, Anara, 1981, s. 133.

57- Bk. Maddel 1, 6; 7/1, 2, 3, 11.

58- Cem AŞKUN, Sivas KONGRESİ, İstanbul, 1963, s.161- 168; Mahmut GOLOĞLU, Sivas KONGRESİ, Ankara, 1969, s. 97; Yunus NADİ, Kurtuluş Savaşı Anıları, İstanbul, 1978, s. 168; S.SELEK, Anadolu İhtilâli, İstanbul, 1976, s.290.

59- NUTUK I, s. 168; SELEK, s. 290.

60- "Müdafaai Hukuk, Mondros Mütarekesinin haksız tabikati ile zulüm ve adaletsizlik baskısı altında ezilmek, müstemele altında yaşatılmak suretiyle cezalandırılmak istenen Türkler'in millet olarak ve bu topluluğun siyasi ifadesi olan millî, müstakil bir devlet kurarak yaşamak hakkını, Osmanlı hükümetine, İmparatorluğun diğer unsurlarına ve bu hakkı tanımayan I. Dünya Harbinin galip devletlerine karşı fiili bir mücadele sonunda elde etmesidir" (TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859- 1952, İstanbul, 1952, s. 472).